

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БОЙКО І. С.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри морського права
(Національний університет
«Одеська морська академія»)

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.41>

ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ІДЕЇ П.Є. КАЗАНСЬКОГО

У статті відображені результати наукового тлумачення ідей професора Новоросійського університету Петра Євгеновича Казанського щодо джерел міжнародного права. Наприкінці XIX ст. головною тенденцією розвитку міжнародних відносин стало утворення міжнародних організацій, а це зумовило значущість визначення сутності джерел міжнародного права. Встановлено, що П.Є. Казанський джерела міжнародного права поділяв на три види: а) внутрішнє джерело; б) матеріали міжнародного права; в) пам'ятки міжнародного права. Автор був переконаний: аналогію не можна вважати джерелом міжнародного права, оскільки ніякого нового правила шляхом аналогії не створюється. Характеризуючи сутність судової правотворчості, науковець акцентував, що наслідком міжнародного процесу є те, що діяльність судів як вид правотворчості не може бути суттєвою, але, виконуючи основну функцію – правозастосовну, міжнародні суди «мають іноді віднайти право». Роздуми П.Є. Казанського щодо співвідношення міжнародного та національного права дали йому змогу запропонувати класифікацію судів, які застосовують міжнародне право: 1) суди, що мають міжнародний характер (міжнародні установи, які діють на базі міжнародного права); 2) внутрішньодержавні суди, зобов'язані у своїх рішеннях застосовувати положення міжнародного права. Визначено, що П.Є. Казанський за допомогою порівняльного методу здійснив аналіз сутності джерел міжнародного права, окресливши дискусійні питання щодо джерельності міжнародного права, котрі й через століття є актуальними. Будучи представником позитивізму в науці міжнародного права, автор у жодному разі не визнавав природне право джерелом позитивного, оскільки вважав завданням міжнародного права текстуальну інтерпретацію, систематизацію та логічний аналіз джерел міжнародного права. Важливо, що такий методологічний базис не заважав П.Є. Казанському дійти висновку, який підтримують сучасні фахівці з міжнародного права: «Суд є творцем міжнародного права, тому що не тільки застосовує, зміцнює та тлумачить право, а і сприяє виникненню нових його начал».

Ключові слова: позитивне право, природне право, правотворення, джерельність міжнародного права, міжнародний суд.

Boyko I. S. Sources of international law: the ideas of Peter Kazansky

The article reflects the results of scientific interpretation of the ideas of professor of Novorossiysk University Peter Kazansky on the sources of international law. At the end of the XIX century the main trend in the development of international relations was the formation of international organizations, which led to the importance of determining the essence of the sources of international law. It is established that P. Kazansky divided the sources of international law into three types: a) domestic source; b) materials of international law; c) historical sights of international law. The author was convinced that the analogy could not be considered a source of international law, as no new rule is created by analogy. Describing the essence of judicial lawmaking, the scholar emphasized that the consequence of the international process is that the activity of courts as a type of lawmaking may not be significant, but performing the main function – application of law – international courts “sometimes have to find law”. It was found that P. Kazansky’s thinking on the relationship between international law and national law allowed him to propose a classification of courts that apply international law: 1) courts of international character (international institutions operating on the basis of international law); 2) domestic courts, which are obliged to apply the provisions of international law in their decisions. It is determined that P. Kazansky with the help of a comparative method analyzed the essence of the sources of international law, outlining the debatable issues regarding the originality of international law, which are relevant through the centuries. Being the representative of the positivism in the science of international law, the author in no way recognized natural law as a source of positive law, because he considered the task of international law textual interpretation, systematization and logical analysis of sources of international law. It is important that such a methodological basis did not prevent P. Kazansky to reach a conclusion supported by modern experts in international law: “The creator of international law, the court is because it not only applies, strengthens and interprets law, but also facilities to its emergence”.

Key words: positive law, natural law, lawmaking, origins of international law, international court.

Вступ. Наприкінці XIX ст. міжнародні відносини потребували надійного механізму захисту міжнародного права шляхом створення міжнародного суду. У 1881 р. вийшла друком перша книга про міжнародний суд графа Л.О. Камаровського із пропозицією наділити суд компетенцією «складання нових міжнародних законів» [1, с. 529]. Леонід Олексійович Камаровський (1846–1912) у книзі четвертій свого твору «О международном суде» писав: як вищий орган людської справедливості на землі, міжнародний суд є ядром і першоосновою міжнародної організації, до якої мають вступити держави Європи й Америки, не втрачаючи своєї незалежності та національності. Тільки ця реформа може зробити міжнародне право позитивним, позаяк кожна сфера права, як засвідчує життя, потребує для свого захисту особливих незалежних органів, тобто судів [1, с. 467]. За таких умов розвитку міжнародного права науковці та практики активно визначали зміст понять «джерело міжнародного права», «види джерел міжнародного права» та почали дискутувати із приводу існування ієрархічності в системі джерел міжнародного права. Тож головною тенденцією розвитку міжнародних відносин постало утворення міжнародних організацій, визначення сутності джерел міжнародного права набуває особливого значення. Саме з цього питання запропонував своє бачення професор Новоросійського університету Петро Євгенович Казанський.

Постановка завдання. Наукові ідеї та пропозиції П.Є. Казанського були предметом наукових досліджень. Оскільки автор мав широкий спектр наукових і педагогічних інтересів, то можна дослідників спадщини П.Є. Казанського систематизувати за видами цих інтересів. Так, питання міжнародного публічного права інтерпретувалися Л.П. Ануфрієвою

[2], О.В. Буткевич [3], В.Е. Грабарем [4], В.Н. Денисовим [5], А.І. Кормичем [6], Т.Р. Коротким [7], Д.Б. Левіним [8, с. 20–24], К.О. Савчуком [9], Є.А. Самойленко [10], О.В. Столярським [11], О.В. Тарасовим [12], Ю.В. Шокинним [13]. Вчені О.О. Мережко [14, с. 164–165], Т.Р. Короткий [7], Н.В. Хендель [15] аналізують внесок П.Є. Казанського у розвиток міжнародного приватного права. Доцент Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова Б.С. Бачур охарактеризував педагогічну, адміністративну та громадську діяльність П.Є. Казанського [16]. Питанням становлення П.Є. Казанського як фахівця-міжнародника присвятили праці У. Батлер [17], В.В. Мазуренко [18], К.О. Савчук [19], Н.В. Хендель [15].

Вважаємо за потрібне зробити акцент на факті, визнаному зарубіжними науковцями: думки П.Є. Казанського мало досліджені іноземними авторами, тому що професор писав переважно російською мовою [20, с. 260], лише декілька статей були перекладені французькою [21]. Саме ці статті аналізує Ян Клабберс, досліджуючи сутність теорії функціоналізму у праві міжнародних організацій. Автор стверджує, що «професор Казанський був першим, хто поставив інституційні питання. Він зазначив схожість у структурі організацій <...>, розрізняв правовий статус міжнародних секретаріатів об'єднань і міжнародних комісій: останні будуть користуватися більшими свободами, ніж перші, і їхні резолюції фактично становлять договори між країнами-членами» [22, с. 654].

Проведений аналіз наукових праць, присвячених міжнародно-правовій спадщині П.Є. Казанського, зумовив здійснення детального тлумачення ідей професора щодо джерел міжнародного права, оскільки науковці досі не приділили належної уваги цим ідеям.

Результати дослідження. На початку ХХ ст. Петро Євгенович Казанський (1866–1947) – представник юристів-міжнародників Новоросійського університету – один із перших у вітчизняній міжнародно-правовій літературі здійснив ґрунтовний аналіз сутності джерел міжнародного права, оскільки питання джерел виокремлював як найважливіші у загальному вченні про міжнародне право. «Світ має бути організованим. Таке гасло нашого часу. Загальні адміністративні союзи держав дають перші елементи цієї майбутньої світоохоплючої організації» [23, с. 68], – зазначав П.Є. Казанський. Міжнародна адміністрація є гілкою міжнародного управління або міжнародної діяльності загалом, що поділяється на управління політичне, судове та суспільне, або адміністрацію» [23]. Цінність і значення джерел міжнародного права П.Є. Казанський вбачав у тому, в чому простежується поява міжнародного права, як проявляється міжнародне право і які існують пам'ятки про зародження міжнародного права [24, с. 82]. П.Є. Казанський джерела міжнародного права поділяв на три види: а) внутрішнє джерело; б) матеріали міжнародного права; в) пам'ятки міжнародного права. Аналізуючи поняття «джерело міжнародного права», вчений посилався на колеґ-міжнародників, детально порівнюючи їхні думки. Зокрема, зазначав, що, на думку Клюбера, джерелом міжнародного права є аналогія, яка виводить правила відносин із позитивних міжнародно-правових постанов для подібних або протилежних. Через аналогію можуть бути доповнені договірні постанови, а також встановлюватися нові. Така аналогія також може слугувати засобом тлумачення [24, с. 91]. Також П.Є. Казанський посилався на характеристику джерел міжнародного права, яку пропонував О.О. Ейхельман, за котрим джерело права в розумінні форми права – це: а) міжнародна угода; б) закони та розпорядження; в) звичаєве право; г) юридична аналогія, що є видом судового тлумачення. Аналогія застосовується при тлумаченні суддею законів, які стосуються предметів міжнародних відносин і договорів [24, с. 91]. П.Є. Казанський був переконаний, що аналогію у жодному разі не можна вважати джерелом міжнародного права, оскільки ніякого нового правила шляхом аналогії не встановлюється. Аналогія може пояснити суб'єктивні права й обов'язки, але не постанови об'єктивного права. До того ж, питання про значення аналогії у застосуванні міжнародного права аж ніяк не можна вважати вирішеним [24, с. 92].

П.Є. Казанський полемізував із Паскалем Фіоре, Генрі Вітоном, Робертом Філімором, Л.О. Камаровським, Іоаном Клубером, Полем Прадье-Фодере, Карлосом Кальво, Іоаном Блунчлі щодо того, що «природне право – основа та джерело позитивного права» [24, с. 94–95]. Висновок П. Казанського: «Свідомість справедливості виховується в людях під

впливом правильного правового устрою, але його джерелом бути не може» [24, с. 95]. Далі П.Є. Казанський доповнює це твердження думкою, що «визнати необхідність і розумність міжнародного права – зовсім не означає перетворити його на природне право» [24, с. 102]. У главі V свого твору «Введение в курс международного права» він систематизував позиції авторів щодо форм міжнародного права, вказуючи на різновиди підходів до джерел міжнародного права. Зокрема, Кальво налічує такі джерела міжнародного права: праці вчених, договори, історичні події та документи, дипломатичні акти, рішення призових судів, рішення державних судів, закони та розпорядження, рішення третейських судів, позиції юристів. На думку П. Казанського, вчення Кальво є несистемним, незначним і складним. Далі П.Є. Казанський розглядає позицію Прадье-Фодере, який формами міжнародного правотворення також вважає історію, договори, звичаї, внутрішнє законодавство, рішення внутрішньодержавних судів, рішення призових судів, рішення змішаних судів, писання публіцистів [24, с. 105]. П.Є. Казанський також дискутував із професором Харківського університету В.П. Даневським, котрий пропонував джерела міжнародного права поділити на: внутрішні (або вищі); зовнішні джерела, в яких проявляється його першоджерело та із яких черпаються норми міжнародного права [25, с. 95]. Під внутрішнім джерелом міжнародного права В.П. Даневський розумів юридичну свідомість народів вищої культури щодо необхідності правового порядку між ними, в якій вони вступають під тиском людської природи. Ця свідомість стосовно порядку, що зв'язує їх правом, викликає вимогу прав і обов'язків народів у їхніх взаємних відносинах і обов'язковості міжнародного права як сукупності юридичних норм, які охороняють цей правовий порядок. Підстави останнього – у природі людини, її здібностях, що вдосконалюються, її потребах, які зростають та урізноманітнюються. У зовнішніх джерелах міжнародного права, вважав В. Даневський, «має набути вираження все те, що створено юридичною свідомістю народів... Форми цього вираження вельми різноманітні. Часто в них юридична свідомість виявлена недостатньо чітко». Тому зовнішніми джерелами, з яких черпається зміст міжнародного права, треба користуватися обережно [Цит. за: 26, с. 95–96]. Щодо позиції В. Даневського, який джерелами міжнародного права вважав міжнародні трактати, звичаї, внутрішнє законодавство держав, рішення судів і науку, П.Є. Казанський зазначав, що «вчення Даневського може бути прийняте з однією умовою: три останні джерела можуть мати значення тільки в міжнародному звичаєвому правотворенні» [24, с. 105]. П.Є. Казанський посилався також на позицію графа Л. Камаровського, котрий поділяв форми міжнародного права на дві групи: 1) форми прямі, що безпосередньо «вказують» міжнародне право як сукупність обов'язкових для держав юридичних норм. До них належать міжнародні звичаї, договори, рішення міжнародних судів і наука; 2) форми непрямі, які, заповнюючи перші форми, мають важливе практичне значення. До таких форм відносять внутрішні закони держав і рішення державних судів [24, с. 107]. Далі П.Є. Казанський зазначав, що «подібні систематизації форм міжнародного права пропонували Карнаца-Амарі та Гольцендорф. Але барон Франц фон Гольцендорф, поділяючи форми міжнародного права на безпосередні й опосередковані, до перших відносить визнання та звичаї, а до других – закони та договори. Заразом наука та рішення судів слугують лише доказами існування права [24, с. 108]. П.Є. Казанський стверджував, що «головний недолік вчення [Гольцендорфа] в тому, що воно відносить до форм міжнародного права визнання, яке належить розглядати як внутрішнє джерело міжнародного права, силу, що творить його». П.Є. Казанський поділяє думки Августа фон Бульмерінка, Альфонса Рів'є, Роберта фон Моля, Августа Вільгельма Гефтера щодо наявності лише двох джерел міжнародного права – звичаїв і договорів. Особливо симпатизував П.Є. Казанський позиції Гартмана, який поділяв усе міжнародне право на звичаєве та договірне. «Джерелами першого є: історія, закони та розпорядження держав, рішення міжнародних судів, звичаї, твори юристів. Джерелами другого – договори. Джерелами, що є загальними до цих груп джерел, є аналогія, тлумачення договорів і законів, логічні висновки...» [24, с. 109]. П.Є. Казанський, характеризує сутність судової правотворчості, акцентував: наслідком «малого» розвитку міжнародного процесу є те, що діяльність судів як вид правотворчості («правообрання») не може

бути значущою. Виконуючи основну функцію – правозастосовну, міжнародні суди «мають іноді віднайти його» [24, с. 124]. Тобто вчений визнавав: «Оскільки звичаєве право не має визначеності договору, то у процесі застосування норм звичаїв суддя може несвідомо творити нове право, вважаючи, що його власні правові позиції відповідають чинному праву; якщо начало [положення] вперше встановлено у практиці одного суду й отримує мовчазну згоду серед усіх або деяких народів, маємо справу з появою нового звичаєвого правила. Нове начало стає чинним правом, коли за ним визнають у міжнародних відносинах обов'язкове значення» [24, с. 124].

П.Є. Казанський категорично не погоджувався із В.П. Даневським, котрий вважав рішення судів джерелами міжнародного права, тому що з них можна «извлекать руководящие начала». П.Є. Казанський розмірковував, що в такому сенсі рішення судів слугують джерелом для пізнання права, а не формою його творення. «Творцем міжнародного права суд є тому, що не тільки застосовує, зміцнює та тлумачить право, а і сприяє виникненню нових його начал» [24, с. 125]. Ідея міжнародно-правового спілкування, на думку В. Даневського, яку він називав ідеєю вищого порядку, пов'язана з ідеєю організації. Важливу роль в організації міжнародної спілки повинні б мати органи міжнародного спілкування, в основу класифікації яких закладена специфіка їх компетенції. До першої групи автор відніс законодавчі органи міжнародного союзу (конгреси та конференції), що «встановлюють загальні норми для впорядкування відносин між народами й узгодження їхніх взаємних інтересів». Другу групу становлять судові органи (міжнародні третейський і загальний суди). Така позиція корелюється із твердженням Л.О. Камаровського про те, що ідея загального міжнародного суду виникла «з метою юридичної організації міжнародного союзу» [25, с. 180–181].

Роздуми П.Є. Казанського щодо співвідношення міжнародного та національного права дали йому змогу запропонувати класифікацію судів, які застосовують міжнародне право: 1) суди, що мають міжнародний характер (міжнародні установи, які діють на базі міжнародного права); 2) внутрішньодержавні суди, що «часто зобов'язані у своїх рішеннях застосовувати положення міжнародного права. До першої групи П.Є. Казанський відносить третейські суди, змішані суди в Єгипті, змішані комісії, створені для вирішення винятково питань міжнародних відносин. Суди з другої групи справляють правосуддя з питань внутрішнього життя держав. Характеризуючи суди з першої групи, П.Є. Казанський писав: «Третейські суди назначаються державами відповідно до особливої угоди, що називається компромісом <...>; сторони заздалегідь зобов'язуються виконати рішення суду». Третейські суди вирішують спори між державами. Вони бувають постійно діючими для вирішення всіх питань сфери міжнародних відносин і спеціально створеними для вирішення конкретного спору між державами. Всі різновиди третейських судів застосовують звичаї, і діяльність їх призводить до звичаєвого правотворення. П.Є. Казанський посилається на рішення з алабамської справи, в якому суд підтвердив деякі правила морського нейтралітету [24, с. 125]. Змішані комісії признаються державами, які є у спорі, для розгляду взаємних претензій держав. Прикладом слугує змішана комісія між Росією та Англією щодо розмежування в Афганістані. П.Є. Казанський вказує, що саме такі комісії признаються для винагороди приватних осіб, скажімо, постраждалих під час війни. Іноді в таких комісіях беруть участь представники третіх держав. До складу змішаних судів у Єгипті входять тубільці та піддані європейських держав за поданням своїх урядів (із 1875 р.). Ці суди розглядають і кримінальні, і цивільні спори між підданими різних зарубіжних держав або між підданими та місцевим населенням. Також П.Є. Казанський розглядав інші різновиди змішаних судів, які, зокрема, створювалися для розгляду справ із морської торгівлі або задля переслідування торгівлі рабами. До другої групи судів, на думку П. Казанського, належить віднести призові суди, створені державами, що перебували у стані війни, для розгляду справ щодо захоплених суден противника [«призахъ»]. Збірники їхніх рішень містять матеріал здебільшого щодо права морської війни. П.Є. Казанський акцентував на значенні таких судів: «Нерідко на них покладається обов'язок керувати не тільки «загальними началами міжнародного права», а й «права взагалі», «началами справедливості та внутрішньої правди» [24, с. 126]. П.Є. Казан-

ський поділяв позицію англійського призового судді В. Скотта, який стверджував, що «призовий суд – суд міжнародний <...>; начала, обов'язкові для нього, містяться в міжнародному праві та договорах. Жодна держава без згоди інших не може скасувати ці начала». Однак П.Є. Казанський визнавав слушною і думку В. Даневського, що у рішеннях призових судів Англії домінують національно обмежені намагання держави у сфері її морської політики, тому вони мають значення рішень судів інших держав [24, с. 134]. П.Є. Казанський зазначав, що звичайні суди держав працюють над з'ясуванням начал міжнародного права та сприяють виникненню нового звичаєвого права. Особливо велика їхня роль у розгляді приватного та кримінального міжнародного права. Щодо питань публічного права, то ці суди розглядають питання про підданство, про межі підсудності та непідсудності дипломатичних агентів, про привілеї іноземних государів. Заразом П.Є. Казанський акцентує на важливому аспекті діяльності внутрішньодержавних судів: при формулюванні рішень вони не мають зважати на політику своїх урядів [27].

Висновки. Отже, П.Є. Казанський за допомогою порівняльного методу здійснив аналіз сутності джерел міжнародного права, окресливши дискусійні питання щодо джерельності міжнародного права, які й через століття є актуальними. Будучи представником позитивного напрямку в науці міжнародного права, автор у жодному разі не визнавав природне право джерелом позитивного, оскільки вважав завданням міжнародного права текстуальну інтерпретацію, систематизацію та логічний аналіз джерел міжнародного права. Важливо, що такий методологічний базис не заважав П.Є. Казанському дійти висновку: «Суд є творцем міжнародного права, тому що не тільки застосовує, зміцнює та тлумачить право, а і сприяє виникненню нових його начал».

Список використаних джерел:

1. Камаровский Л.А. О международном суде. Москва : Типография Т. Малинского, 1881. 542 с. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10079584>.
2. Ануфриева Л.П. Международное правосудие: региональные судебные учреждения в евразийской интеграции. *Верховенство международного права. Liber amicorum в честь профессора К.А. Бекяшева.* / отв. ред. Н.А. Соколова. Москва : Изд-во «Проспект», 2014. 362 с.
3. Буткевич О.В. У истоков международного права : монография. Санкт-Петербург : Юридический центр-Пресс, 2008. 881 с.
4. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / науч. редактор, автор библиограф. очерка У.Э. Батлер. Москва : Зерцало, 2005. 888 с.
5. Казанський П.Є. Учение о международной администрации. *Антологія української юридичної думки.* Т. 8: Міжнародне право / відп. ред. В.Н. Денисов. Київ, 2004. С. 282–313.
6. Кормич А.І. Правове обґрунтування соціальних практик України початку ХХ століття: сучасний вимір. *Актуальні проблеми політики.* 2017. Вип. 59. С. 206–215.
7. Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Творческое наследие профессора Петра Евгеньевича Казанского. Одесса : Фенікс, 2015. 40 с.
8. Левин Д.Б. Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в. Общие вопросы теории международного права. Москва : Изд-во «Наука», 1982. 200 с.
9. Савчук К.О. Концепція права міжнародного управління професора П.Є. Казанського та її значення для сучасної науки міжнародного права. *Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького.* 2011. С. 75–79.
10. Самойленко Є.А. Внесок професора П.Є. Казанського (1866–1947) в розвиток теорії міжнародного річкового права. *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського* : матеріали міжнародної конференції (м. Одеса, 21–22 жовтня 2011 р.). Одеса : Фенікс, 2011. С. 66–69.
11. Столярський О.В. Військові злочини та міжнародна кримінальна відповідальність: проблеми взаємовпливу. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 6. С. 270–272.

12. Тарасов О.В. Международные неправительственные организации и международное право : монография. Харьков : АО Красноград. межрегион. тип., 1999. 192 с.
13. Щокін Ю. Міжнародні звичаї в російській доктрині міжнародного права другої половини XIX – початку XX століття. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1/52. С. 209–218.
14. Мережко А.А. Наука международного частного права: история и современность. Киев : Таксон, 2006. 356 с.
15. Хендель Н.В. Творча спадщина П.Є. Казанського у галузі міжнародного приватного права. *Нариси з міжнародного приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 123–131.
16. Бачур Б.С. Забытые имена: Петр Евгеньевич Казанский [13(26).V.1866 – 26.I.1947]. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 10–21.
17. Butler W.E. Professor Peter E. Kazanskyi: milestones of biography and creativity / W.E. Butler, N.V. Hendel, T.R. Korotkyi, V.V. Mazurenko. Odesa : Feniks, 2017. 66 p.
18. Мазуренко В.В. Міжнародно-правова спадщина П.Є. Казанського : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 215 с.
19. Савчук К.О. Міжнародно-правові ідеї Петра Євгеновича Казанського та їх значення для сучасної науки міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 339–343.
20. Lauri Malksoo. International Legal Theory in Russia: A Civilizational Perspective, or Can individuals be Subjects of the International Law? *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* / ed. Anne Orford, Florian Hoffmann, Martin Clark. Oxford University Press, 2016. 1055 p.
21. Kazansky. Les premiers éléments de l'organisation universelle', 29 *Revue de Droit International et de Législation Comparée* (1897) 238; Kazansky, Théorie de l'administration internationale. 9 *RGDIP* (1902) 352.
22. Jan Klabbbers. The Emergence of Functionalism in International Institutional Law. *The European Journal of International Law*. 2014. Vol. 25. № 3. P. 645–675. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/25/3/2514.pdf>.
23. Казанский П.Е. Всеобщие административные союзы государств : монография. Одесса : Типография штаба округа, 1897. Т. 1. 553 с.
24. Казанский П.Е. Введение в курс международного права. Одесса : Экономическая тип. и лит., 1901. XII, 386 с. URL: <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=46879654>.
25. Даневский В.П. Пособие к изучению истории и системе международного права. Вып. 1. Харьков : типография А.Н. Гусева (бывш. В.С. Бирюкова), 1892. 230 с.
26. Мережко О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. Київ : Юстиніан, 2010. 320 с.
27. Див.: Мартенсъ Ф.Ф. Собраніе трактатовъ и конвенцій, заключенныхъ Россіею съ иностранными державами. Санкт-Петербург, 1874; Эйхельманъ О. Къ вопросу об ъ исторіи международного права и исторіи его литературы. *Университетскія Извѣстія*. Киевъ. 1885. № 1. Разборъ руководства проф. Мартенса.; Эйхельманъ О. Введение въ систему международного права. Киевъ, 1889. Вып. 1.; Мартенсъ Ф. Россія и Англія въ Средней Азіи. Санкт-Петербург, 1880; Каченовскій В. Объ успѣхахъ международного права. *Русскій Вѣстникъ*. 1856, мартъ. Кн. 1 Современная льтопись. С. 28–33; Мартенсъ Ф. Современное международное право цивилизованных народовъ. 2т. Санкт-Петербург, 1898–1900; Каченовскій Курсъ международного права. Харьковъ, 1863–1866.; Гр. Камаровскій. Основные вопросы науки международного права. Москва, 1892; Гр. Камаровскій. Международное право, какъ предметъ самообразования. *Съверный Вѣстникъ*. 1895. № 12. С. 46–68; Гр. Камаровскій. Институтъ международного права съ 1876 по 1883 г. *Юридический Вѣстникъ* 1882, 1883, 1884 гг., Русская мысль 1883–84 гг.; гр. Камаровскій. О новѣйшей литературѣ морскаго и военнаго права. Москва, 1885. Fiore P. Delasancion juridique du droit international. *Revue de droit international*.

1898. XXX. P. 5; Даневський В. Основаніе международного права, его принципы и цѣли. *Юридическій Вѣстникъ*. 1879; Даневський В. Очеркъ новѣйшей литературы по международному праву. Москва, 1876; Блюнчли. О значеніи и успѣхахъ новѣйшаго международного права. Санкт-Петербург, 1867; Charles Calvo. Le droit international theorique et pratique, precede d'un expose historique des progres de la science du droit desgens. 5 volumes. 1887–1888. Paris; Calvo C. Le droit international. Vols VI. Paris, 1896; Heffter. Das Europaische Volkerrecht der Gegenwart. Berlin, 1888; Holtzendorff. Das Europaische Volkerrecht / Encyclopadie der Rechtswissenschaft. Leipzig, 1890; Holtzendorff, Fr. Ellements de droit international public. Tr. par G. Zographos. Paris, 1891; Pradier-Fodere. Traite de droit international public. Paris, 1883.

МИХАЙЛІВ М. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та
процесу

(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 341.96 (347.65)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.42>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Стаття присвячена дослідженню правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. Звертається увага на те, що правовий режим пов'язаний із визначенням права, яке буде застосовуватися до спадкування з іноземним елементом. На підставі аналізу законодавства іноземних держав зроблено висновок, що питання, пов'язані із визначенням статуту спадкування вирішується, виходячи або з принципів єдності спадкового майна, або в спосіб його розмежування на рухоме і нерухоме майно. Звертається увага, що статут спадкування має за мету вирішення на основі застосовного права як загальних питань спадкування, так і спеціальних правил щодо спадкування певних прав та обов'язків.

У процесі дослідження законодавства іноземних держав та міжнародних договорів встановлено, що до питань спадкування з іноземним елементом застосовними є два види колізійних прив'язок, зокрема: «право держави громадянства» та «право держави останнього місця проживання». У статті звертається увага на існування як переваг, так і недоліків колізійних критеріїв «громадянства» та «останнього місця проживання». У процесі дослідження встановлено, що застосування колізійної прив'язки «право держави останнього постійного місця проживання спадкодавця» є більш прийнятною та відповідає правовій природі міжнародного спадкування. У статті звертається увага на відсутність як на національному рівні, так і на міжнародному рівні уніфікованого визначення поняття «останнього місця проживання спадкодавця» та «останнього постійного місця проживання спадкодавця», що призводить до проблем трактування та розуміння цих понять, як у судовій, так і в нотаріальній практиці держав. Зроблено висновок, що визначення останнього місця проживання спадкодавця має здійснюватися відповідно до права держави, з якою спадкодавця пов'язу-

